

Justa Vikić:

Vrati
NASTAVAK 4

Bjektvo banjalučkih prvoboraca iz ustaške zatvorske
bolnice 1941. godine.

TAJNE PORUKE U TERMOS BOCI

Kratak opis prethodnih događaja: Akcija je otpočela. Milan je stigao pred sbbna vrata, a ostali čekaju ugovoreni znak za napad.

Još jedan korak i Milan će stići do vrata. Izdiže se na prste i uz nečujni drhtaj podnih dasaka prelazi ovaj prostor. U hodniku raskli- mana stolica lagano škriputa. Pažljivo, uz vrata priljubljuje uho. Prislonio ga i prisluškuje. Ljevu ruku polako diže, pa spušta i tako smiruje svoje drugove. Kod svak o g bilo snažno kuca. Dlanovi su vlažni. Nervi su napeti. Sekundi su čitava večnost. Sa planom je sve predviđeno, do detalja. Tačno je precizirano, šta će ko raditi. Važno je dokopati se oružja, da bi se uz njegovu pomoć spoljni stražar razoružao.

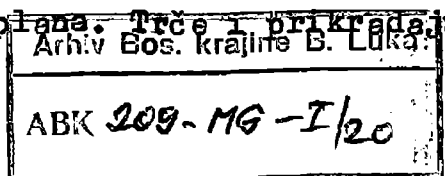
70 Naglašeno je da paze, da ne povrijede čovjeka. Komunisti, zavedene izdvajaju od okorjelih protivnika i zločinaca. U Ljubi bi se mogla probuditi mračna ćud i nedisciplina. Možda ga je trebalo isključiti iz akcije. Ali, zadaci zahtijevaju da se i on angažuje - fizički je najjači. Ne smije se ni u čemu prenagliti. Svaki nepredviđeni potez može akciju upropastiti. Ove misli kroz glavu struje münje- vitom brzinom. Milan lijevu ruku podiže visoko, kao da daje znak za početak. Desnu priljubi uz vrata i srednjim prstom tiho kuca. Noćnu tišinu prekidaju tupi udari, koji muklo zvone na suhoj dasci od vrata. Proguta pljuvačku. Učtivim tonom moli da ga Viktorпусти u nužnik. U bravi se okreće ključ. Vrata se uz nečujni škripat otvaraju. Zakorači u hodnik. Za trenutak od svjetlosti ostade zasli- jepljen. Sobna vrata su poluctvorena. U mračnoj sobi jedna za drugom stoje bijele figure i čekaju na signal, da se Milan nakašlje. Ukočeno gledaju u mlaz svjetlosti, koji iz osvijetljenog hodnika prodire u mračnu i smrdljivu sobu. Odjekuje bat podkovenih cokula. Viktor se pomjera i pravi mjesto da bi Milan prošao u nužnik. Ali, Milan ne odlazi. Stade i raširi ruke, kao da će Viktora zagriliti. Prilazi mu i prijateljski gotovo šapatom govori: "Slušaj Viktore, oko zgrade su partizani. Mi želimo pobjeći". Viktor se trgnu, za

Arhiv Eoc. krajiine B. Luka

ABK 209-119-I/20

pola koraka se pomjeri. Umiruje ga i reskim šapatom nastavlja: "Znamo, Ti si Viktoru pošteni čovjek". Opet se blago pomjeri, osmehnu se i zatrepeta svojim crnim i dugim trepavicama. Smirio se. Ljubopitljivo očekuje nove riječi. Milan mu još bliže prilazi. Diže desnu ruku. Polako sa njom zahuhuje i govori rečenicu po rečenicu, kao da ih odsijeca. Zato mu je šapat jasan i ubedljiv. Kaže mu: "Ako hoćeš, bježi sa nama". Trže se, pomjeri sa jedne noge na drugu. Tiho se nakašlja. Isprekidanim glasom, riječ po riječ izgovara: "Išao bi, ali su mi kod kuće stari roditeljiž A, ja ih izdržavam. Bez mene će skapati". Milan sliježe ramenima, kao da ga razumije. Opet podiže ruku i nešto glasnije mu šapće: "Onda pristani da te svežemo. Tako ćeš imati opravdanje da smo te savladali"! Viktor se snažnu trgnu. Gornjim dijelom tijela se gotovo zaveli. Njegov blagi pogled se izmijeni. Najedanput postade prestrašen i začudjen. Kao da govori: "Razumite me! Teško mi se odmah odlučiti. Pustite me da se predomislím. Vidite, da neću pucati!" Ukočeno gleda i poče se izmicati unazad. Izmiče se, ali kolebljivo i polako. Bat njegovih potkovanih cokala je gotovo nečujan. U mračnu sobu dopire svaka riječ njegovog prestrašenog šapata. Niko ne zna, da li je Milan dao signal, da li se je nakašljao. Ljubo, naglo otvara vrata i skače. Čvrsto ga hvata oko ruku i obara. Zvonko priskače sa čebetom. Viktor je nemoćan i šuti. Ali, u Ljubi se budi mračna čud. Dohvata bajonet i bode u slabine. Boli i smrt prijeti. Hodnikom odjeknu jezivi krik ranjenika. Iz soba pokuljaše bolesnici i osoblje. Ivica i Toni ih vraćaju. Na Bracin telefonski poziv u zgradi se svijetlo gasi. Ustaše su prihvatile i pogasile više nego je trebalo. Pogasili su na ulicama i u zgradama. Tama je i uzbuna. Ništa se ne vidi. Gužva, vika i kríci. Milanov znak za iskakanje niko ne može čuti. Jedan po jedan, bez plana iskaču u mračno dvorište. U vazduhu se bjelasa bolesničko rublje. Prilikom skoka se čuju i jauci. Mrak je, niko nikog ne vidi. Savladaše ogradu i istrčase na ulicu pa u baš te. Milan trči i analizira akciju. Zaključuje, da nije izvedena prema predviđenom planu. Krivo mu je, što je napravljena uzbuna. Sada će za njima krenuti potjere. Goli su i u noći se lako uoče. Bjelo bolesničko rublje ih otkriva. 77

Na bolničkoj kapiji se čuju pucnji. Spoljni stražar, puca i poziva na uzbunu. Sada će se sa svih strana saletjeti patrola. A, postojali su uslovi da se akcija izvede neopaženo i bez žrtava. Tako je, kada se ne poštuje disciplina predviđenog plana. Trče i prikradaju

se. U Braćinim rukama je oteta puška. On je sa iskustvom, jer je još juna 1941.godine bio partizan, na Poniru. Probijaju se kroz živice, ali im nema Ivica i Zvonke. Kada su preskakivali ogradu, čuo se jauk.

MLADI JUNACI HRABROG PODVIGA

MILAN RADMAN. Navršio dvadesettreću godinu života. Student filozofskog fakulteta-matematika i fizika. Od ranog djetinjstva je buntovan prema obručevima i stegama, koje sputavaju progres i sloboda mladih. Četiri razreda klasične gimnazije završava u isusovačkom sjemeništu u Travniku. Nepomirljiv je prema svemu što guši njegova ubedjenja, pa radi toga bježi iz sjemeništa i nastavlja gimnaziju u Banja Luci. Odmah pristupa naprednom omladinskom pokretu. Revolucionarno, smjelo i otvoreno istupa na političkim zborovima i demonstracijama. Sa grupom omladinaca učestvuje u rasturanju političkog zbora fašističke stranke "Borbaši", koju je u bivšoj Jugoslaviji predvodio Svetislav Hodžera. Zbog toga su neki đaci kažnjeni i izbačeni iz gimnazije. Milan sa grupom drugova odlazi u Sisak gde nastavlja školovanje. I ovdje ubrzo postaje politički kompromitovan. Radi toga prelazi u Koprivnicu i završava gimnaziju, pa po tome odlazi na fakultet. U naprednom studentskom pokretu radi neumorno. Povremeno, sa grupom banjalučkih naprednih studenata dolazi u Banja Luku i rasplamsava rad SKOJ.-a na srednjim školama. Na početku 1941.godine postaje član KPJ. Njegova revolucionarna aktivnost je neprekidna. A, vjera u pobjedu ideja marksizma čvrsta i nesalomljiva. Po bještstvu iz zatvora, javlja se na Ponir drugu Djuri Pucaru, koji mu postavlja partijski zadatak da radi na organizaciji ustanaka na teritoriji Centralne Bosne - Prnjavora, Slatina, Srbac, Teslić i dr. Za njega nije bilo bezizlaznih situacija. U najkritičnijim i dramatičnim trenucima, u jeku četničkog puča, kao sekretar okružnog komiteta KPJ za Centralnu Bosnu, između ostalog 1.juna 1942.godine je u izveštaju za FK KPJ pisao: "Tako, na ovom čitavom terenu postoji samo jedna četa i to Prnjavorska, koja je pod našom komandom" I dalje: " Pored svega toga što je proleterski bataljon napustio ovaj teren, Okružni Komitete i komandni kadar IV odreda je ostao na ovom terenu da nastavi borbu sa snagama sa kojima raspolaže. Mi smatramo, da nastavljajući borbu na ovom terenu dajemo mogućnost svim poštenim borcima koji se danas nalaze u četničkim redovima, a i ostalim seljacima da se okupe

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-MS-2/20

oko nas kao jezgra NOB na ovom terenu. Budući, da su naše snage na ovom terenu jako male, mi smo odlučili da prijedjemo na način gerilske borbe". Nepokolebljivo, sa svojom gerilskom desetinom obilazi teren i vraća narodu vjeru u pobjedu, koju je izdaja pokolebala. Dvadesetog juna 1942.godine mučki ga sačekuje četnička zasjeda, koju su postavili u Visokoj raži u blizini sela Kadinjana. Tog dana, ugasio se život neumrlog revolucionara, ali nije vjera u pobjedu, koju je on duboko usadio u stotine omladinaca, na terenu Centralne Bosne. Danas, kada bi ih pitali ko je heroj njihovog zavičaja? Oni bi nam odgovorili: MILAN RADMAN.

ANTE-TONI-MARINIĆ. U dramatične dane 1941.godine ulazi kao dvadesetgodišnji omladinec. U redove radničkog pokreta stupio je u toku španskog građanskog rata. Tada ga je vaspitavao, kasnije španski borac Franjo Sarafin. /Franjo danas leži teško bolestan, kod svoje kuće u Banjoj Luci/. Azis Muftić se sjeća Tonia, i kaže: "Bio je divan drug. Još 1937. i 1940. godine aktivista se u štrajku brijačkih radnika u B.Luci. Do 1941.godine član Izvršnog odbora ursovih sindikata podružnice brijačkih radnika. Agenti su često pretresali njegovu kuću i hapsili ga. Išao je u fremt, u Sloveniju. Tada je bio član SKOJ-a". Živo ga se sjećam drugovi, koji su sa njim ratovali u III Krajiškom NO partizanskom odredu. Bio je partijski rukovodilac u bataljonu "Vaso Pelagić. Borio se za oslobodjenje Jajca, Kupres, Komare, Bugojno i dr. Poginuo je ispod Vratoroga, oktobra 1942.godine, u blizini Vranića kuća, kod sela Strojica u Janju. I, on se poslije bjekstva javio na Ponir drugu Djuri Pucaru, koji ga je radi organizacije ustanka uputio u Janj.

Neki dan na njegovoj spomen ploči, na Partizanskom groblju vidjeh jedan struk polurascvjetanog karanfila. Vidio sam, položila ga je lijepa, bijela i njegovana ruka jedne srednješkolke. Vidio sam modru limenu tablu, na kojoj sa bijelim sčovima piše: "ULICA ANTE MARINIĆA".

JOZO-BRACO-NEMEC. U teške ratne dane ulazi kao devetnaestogodišnji maturant banjalučke gimnazije. Njegovi školski drugovi Ibro Ibrišagić, Ivica Bregl i Esad Batijarević kažu: "Bio je fenomenalan matematičar i divan drug". Ja ga se sjećam kao rukovodeće ličnosti SKOJ-a na gimnaziji. Školu je predstavljao na ilegalnim sastancima koji su održavani u kući porodice Džumurukčić i Jovetić. Mjeseca juna 1941.godine kada je postao član KPJ odlezi na Ponir,

gde učestvuje u pripremama ustanka. Poslije bjekstva drug Djuro Pucar ga upućuje na Manjaču. Kao politkomesar čete pokreće mase u borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika, od čije je izdajničke puške poginuo u proljeće 1942.godine, u blizini Crne Rijeke kod Mrkonjić grada.

Rodio se i odrastao u Banja Luci. Danas se ne poznaje mjesto gde je bila njegova rodna kuća - izrasle su višekatnice. To je u blizini Ekonomske škole. Ovdje se prosjecaju nove ulice i rastu nove generacije. Njegovi drugovi očekuju da će jedna od novih ulica dobiti ime prvoborca Josipa Nemeca. Ovih dana, njegovi školski drugovi slave dvestpetogodišnjicu velike mature. Za njihovim slavljeničkim stolom neće sjediti junak naše priče, Braco Nemeć.

IVICA DAVID. Neki dan sam listao razredni dnevnik od 1940/41.god. Pročitao sam, da je rođen 1922.godine - u dramatične dane je ušao kao devetnaestogodišnji omladinac. Vidio sam, da je upisan na rednom broju 21 razrednog dnevnika. Koncem marta 1941.godine, imao je zaključne vrlo dobre ocene iz: matematike, elektrotehnike, mašinskih elemenata, i tehnologije. Pred rat je pripadao borbenom aktivu SKOJ-a na čijem je čelu bio Lazo Vidović. /Sada generalmajor JNA u Zagrebu/. Odmah po kapitulaciji aktivno radi na pripremama za ustanak. Izvršava niz gerilskih zadataka. Pod rukovodstvom Karla Rojca i Milana Radmana, prenosi oružje i municiju i skriva ga. Radi izrazite aktivnosti koncem juna 1941.godine ustaše ga hapse, poslije čega počinje naša priča. Nakon bjekstva iz bolnice samostalno se je probio u selu Drakulić, sakrio se kod saradnika zv."Žujan". Od njega dobija torbicu sa hranom i odijelo. Nastavlja naporan put i izbija na Manjaču, odakle ga se sjeća Gojko Gajić. Kasnije stupa u udarni bataljon i ratuje pod komandom narodnog heroja Ranka Šipke. Drugovi ga se sjećaju kao neustrašivog puško-mitraljezca. Borio se u jednom vođu sa Omerom Bukićem i Duškom Trebovcem. Poginuo je u žestokoj borbi, koncem meseca juna 1942.godine, kod Novske Suhače. Pao je u plićak riječice Japre. Danas, duga i široka ulica našeg grada nosi njegovo ime.

NANUT FRANJO-BRACO. Devetnaestogodišnji omladinac. Prije rata član SKOJ-a. Odmah po kapitulaciji kao najaktivniji član udarne grupe SKOJ-a, radi na pripremama za ustanak. Zbog aktivnosti ga ustaše hapse juna 1941.godine, ali ubrzo i puštaju. On nastavlja rad, pa se iz naše priče vide da sa Božom Radmanom učestvuje

Arhiv Doc. krajino B. Luka

ABK 209-MG-II/20

u akcijama, prilikom bjekstva naših junaka.

Septembra 1941. godine ilegalno, pod najtežim uslovima odlazi u jedinice IV Krajiškog NO partizanskog odreda, a poslije toga stupa u Proleterski bataljon Bos. Krajine. Juna 1942. godine u toku ljute motajičke bitke zarobljen je sa štabom proleterskog bataljona i streljan. Dugo je ležao /kako su drugovi rekli/ u grobu bratstva i jedinstva, zajedno sa Zdravkom Čelarom i ~~KERIMOM DIZDAREM~~ i z Kotar Varoši. Streljali su ih četnici, bili su sahranjeni u selu Rakovcu na Motajici. ~~Prvi grob je bio rumen. I Braco je bio rumen. Oči su mu nebo-plave boje. Osrednjeg rasta, a čvrst. Ispod donje usne ožiljak. Kada mu u obraze udari rumen, ožiljak se ne mijenja. Ali, njegovi se mali isitni šavovi jasnije uočavaju. Uvijek je čista, bijela i izbačena kragna od košulje. Ovo ga je činilo još svežijim i dražim. Kao da mu i sada vidim trag, koji je na njegovom visokom čelu ostavio obod od crne dačke gimnazijalske kape.~~ ^{Grob je bio rumen. I Braco je bio rumen. Oči su mu nebo-plave boje. Osrednjeg rasta, a čvrst. Ispod donje usne ožiljak. Kada mu u obraze udari rumen, ožiljak se ne mijenja. Ali, njegovi se mali isitni šavovi jasnije uočavaju. Uvijek je čista, bijela i izbačena kragna od košulje. Ovo ga je činilo još svežijim i dražim. Kao da mu i sada vidim trag, koji je na njegovom visokom čelu ostavio obod od crne dačke gimnazijalske kape.}

Dragi čitoci,

Ovo je kratka priča, sa kojom želimo prikazati profil hrabrih likova mladih boraca, koji su bili đaci banjalučkih škola i radnici zanatskih radionica našeg grada.

Događjaji su istiniti. Oni se odvijaju u toku četiri teška i dramatična dana, septembra 1941. godine. Tok akcije mi je svojevremeno opisao Zvonko Odič, koji danas živi u Zadru.

Priča je završena, ali je u njoj ostalo nedorečenih detalja, pa ću ih sada objasniti:

- Ljubo je ležao u zatvoru kao kriminalac i zato sam u trećem nastavku naglasio da je slučajno priključen. On je po bjekstvu iz bolnice otišao u Crni Vrh. Ispoljavao je samovolju i pljačkao, zašto je ubrzo doslijedno kažnjen.

- Milan, Braco Nemeć i Toni Marinić su se nakon još težih dramatičnih trenutaka poslije osam dana prebacili na Ponir i javili sekretaru PK KPJ ~~dmgg~~ Djuri Pucaru - Starom. On im je dao partijski zadatak, da organizuju ustanak i uputio: Milana Radmana na teren Centralne Bosne, Bracu Nemeća na Manjaču, a Antu Marinića u Janj. Put do slobodnih brda prešli su pod najtežim uslovima. Očekujemo, da će spoljnu organizaciju bjekstva i prebacivanje do Ponira opisati Radman Ing. Božo, koji danas živi u Zagrebu.

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209 - MG - I / 20

- Ivica David se one noći u mraku izgubio i samostalno probio do sela Drakulića, pa po tome na Manjaču.

- Zvonko Odić je prilikom preskakivanja ograde iščašio zglobov desne noge. Hramao je i trčao za svojim drugovima, ali ih nije stigao. Izbio je u selo Petričevac i nabasao na Petra Glavaša, koji ga je onako, u bolesničkom rublju vratio u bolnicu. Prethodno je u njega uperio pištolj. Petar nije pripadao neprijateljskim oružanim formacijama, ali je bio naoružan, kako prije, tako i za vrijeme rata. Zvonku su ponovo strpali u Crnu kuću, izveli pred prijeki sud i osudili na internaciju u Staru Gradišku. Do početka 1945. godine proveo je u logorima: Stara Gradiška, Jasenovac, i Lepoglava, zamjenjen je za jednog zarobljenog njemačkog generala. Petar Glavaš je poginuo 1945. godine.

- Svi junaci, osim Nemaca imaju u Banjaluci roditelje, ili rodbinu. Bracina majka Katica živi u Zagrebu Štrosmajerov trg 1/I. Roditelje i rodbinu palih boraca posjetila je omladina našeg grada i rekli su, da će im to biti tradicija.

I na kraju, policajac Viktor je preživio povrijeđe. Ubodi od bajoneta nisu bili smrtonosni. Zapravo bajonet je bio neispravan, jer je bio slomljen. Tako, prilikom udara nije došlo do dubljih rana. Policajca Viktora sam vidio odmah neposredno poslije događaja. Nije mi izgledao ni ljut ni ogorčen. Vidio sam, on se je smješкао. Od onda ga nisam nikada više susreo.

G. Nikić

Fusnote:

- Milana Radmana su mrtvog iskopali iz zemlje i slikali. Slike su umnožili i one su ustašama i četnicima služile kao propaganda, da je došao kraj NP-a u Centralnoj Bosni. Jednu takvu sliku posjeduje muzej Narodne revolucije Bos. Krajine u Banjoj Luci.

- Ponir, ili Ponijer je selo u blizini Banja Luke, nedaleko - oko 2 sata hoda.

